

A SORSDÖNTŐ HÁBORÚ

Ludwig Renn most ünnepli hetvenedik születésnapját, s a keletnémetországi *Sonntag* ebből az alkalomból életrajzi táblázat-fé-lét közöl, hogy olvasói emlékezetébe idézze egy fordulatokban gazdag életút mérőföldköveit.

Renn igazi neve Arnold Friedrich von Golssenau. Régi német nemesi családból származik, ez pedig — még nagyszerű képességei mellett gyönyörűen ívelő pályafutást szerezhethetett volna neki a ren-di Németországban. A háború azonban, amelynek magasba kellett volna lendítenie ezt a szépen induló pályát, keresztülhúzott min-denreményteli számítást. Egészen más eredményt hozott, mint amit egy von Golssenautól elvárhatott volna az ember: Ludwig Renn néven megírta a *Der Krieg* (Háború) című könyvét, és — belépett a német kommunista pártba. Első könyvének megírásakor már harminckilenc éves volt. Későbbi műveinek megjelenését a követ-kező évtizedekben is forradalmár volta késleltette. Oroszországi útleírása (*Russlandfahrten*) megjelenése után, 1932-ben „irodalmi hazaárulás” miatt letartóztatták. A következő esztendőben, a Reichstag fölgyújtása alkalmával két és fél évre ítélték. 1936-37-ben Spanyolországban harcolt. A Thälmann-zászlóalj parancsno-ka, majd a második nemzetközi brigád vezérkari főnöke volt. Két évvel ezután Angliába, majd Amerikába emigrált. Innen Mexikó-ba vezetett az útja, s csak 1947-ben tért vissza Kelet-Németország-ba. Egyetemi tanár lett.

A *Neue Deutsche Literatur* a születésnap kapcsán Renn egy írását közli. A cikk egyformán jellemző az emberre és az íróra. Ez az írástörredék részlete annak a műnek, amin Renn jelenleg dolgozik, s amiben első világháborús élményeiről számol be, majd az 1918-as forradalmat írja le. Több év óta dolgozik ezen a mű-vén, s csak sokévi munka után jött rá, hogy írását tulajdonkép-pen az 1918-ban történetekkel kell kezdenie, a korabeli évek ese-ményei leírása fölösleges. Félretette ezt az anyagot, s egy részét most jelentette meg a folyóiratban.

A *Neue Deutsche Literatur*ban közölt részlet eseményei 1914-ben játszódnak le. Színhelye a franciaországi arcvonal. A huszon-négy éves fiatal ember itt szerzi meg első háborús tapasztalatait. Von Golssenau még csak hadnagy, de máris ezred-segéd-tiszt. Még nem változott meg, ugyanaz az Arnold Friedrich von Golssenau, aki 1908-ban, gimnazista korában versben dicsőítette Meister ör-

nagyot, a délnyugatafrikai német gyarmatok négereinek leigázóját. Hat évvel később, Franciaországban, von Golssenau Remn ugyanennek a Meisternek a parancsnoksága alatt harcol. A különbség csupán az, hogy Meister már nem őrnagy, hanem tábornok. Von Golssenaunak egy éjszaka egy belga falun át visz az utja. Egy belga falun és sok belga holtstén át. Egy halom polgári ruhás férfi és női holttest magasodik eléje, s a fiatal hadnagy megtudja, hogy az oktalan és céltalan vérontás hajdani eszményképe, Meister tábornok parancsára történt.

A jelenet leírása rendkívül gondos, szinte személytelen, tartózkodó, azonban a fiatal tiszt leleplezetlen megrendülésében már ott lappanganak a későbbi forradalmárt kialakító válságok csirái.

AZ ÉVSZÁZAD DEREKÁNAK JUGOSZLÁV IRODALMA

Az *Akzente* című müncheni folyóirat arra vállalkozott, hogy meglehetősen szerény ízelítővel bemutassa „az évszázad derekának jugoszláv irodalmát”. A lap áprilisi száma Vasko Popát (három verssel), Vasa Popovićot (*A borjú és a robogó, avagy álmodj szerénnyet* című írással) Vladan Desnicát (*A zöldszakállú barát* című elbeszéléssel) és Miodrag Bulatovićot (*Mese a boldogságról és a boldogtalanságról* című írással) állítja a német olvasó elé. A fősorolt műveket a jugoszláv Miodrag Vukić és Hermann Piwitt német novelláíró fordította németre, az említett jugoszláv szerzők pedig rövid nyilatkozatokat mellékeltek írásukhoz önmagukról, érdeklődési körükről, irodalmi példaképeikről.

„A vers szavakból épített világ — írja Vasko Popa —, világ, amelyben az ember önmagáért élhetne. Ha a Napot egyik kezünk-ből a másikba tehetnénk, senkinek sem jutna eszébe verset írni... Mindig megszöktem a költészettan-órákról. Tanítót, igazi tanítókat másutt keresek.”

Vasa Popović ezt mondja: „Számomra az a modern vers, amelyik korszerű... amelyik a mai ember bajairól, szomorúságairól beszél, meg arról, hogy egyre kevésbé ember az ember. Ezenfelül egyáltalán nem érdekel, milyen irodalmi irányzat hívének vallja magát a költő — föltéve, hogy az emberi igazságokért harcol. A legkedvesebb költőim: Charlie Chaplin, Walt Disney és William Saroyan. Úgy véli, hogy ez a három ember nem költő? Kérem, nem vagyunk egy véleményen!”

Vladan Desnica: „A vers — kifejezési forma. Hiteles, elsődleges formája a kifejezésnek. Vagy — nem az. Ha nem hiteles. Akkor hamisítás, utánzás. (Mindegy, mást vagy önmagát utánozza-e az ember.) A költészetben sokféleképpen lehet hamisítást elkövetni, a legsúlyosabb hamisítás azonban a hitelesség, az eredetiség elferdítése... Kedvenc íróim? Azok, akiknek írásaiból a hitelesség árad, de csak addig, amíg ilyen műveket alkotnak. Például Lorca — de csak addig, amíg Lorca, amíg nem válik Lorca-utánzóvá. Terveim? Röviden: az a tervem, hogy valóra váltom terveimet.”

Miodrag Bulatović: „Egy mű csak akkor tekinthető sikerültnek, ha az emberi fájdalom és öröm meggyőző, erőteljes dokumentuma. Szeretem a költészetet, a verseket azonban nem mindig. A legszebb költemény számomra az irodalmi próza.”

PÁRIZS ÍRÓ-VENDÉGEI

Párizs tavasszal vonzza magához a legtöbb idegent, nem csoda hát, hogy a francia irodalmi folyóiratok áprilisi számaiban számos külföldi író-vendég érkezéséről olvashatunk.

HENRY MILLER

A francia főváros legérdekesebb tavaszi látogatói közé tartozik Henry Miller amerikai író is. Nálunk alig ismerik, Nyugat-Európában azonban meglehetősen sokra tartják, különösen művészi értékű obszcén írásait értékelik. Miller és Párizs — ha szabad így mondanunk — régi ismerősök. Az író tíz évet töltött ebben a városban. 1939-ben tért vissza Amerikába, nem sejtve, hogy ilyen hosszú időre kell megválnia Párizstól. A háború azonban sokáig tartott. A nagy világegés rendkívüli élménnyel ajándékozta meg Millert, s most új művével együtt érkezett Párizsba.

Miller 1942-ben a Csendes-óceán partján fölfedezett egy pusztát, sziklás helyet: Big Surt, s itt, szemben a végtelen tengerrel, együtt a napsütötte sziklákon sütkérező fókákkal, szélsőséges éghajlati viszonyok között, tizenöt esztendeig remeteskedett — fiatal felesége és két kisgyermek társaságában. (Az asszony most harminc egy-néhány éves, Miller meg hatvanhét.) Meglehetősen zilált anyagi viszonyok között élt, mert Amerikában sem ismerik eléggé, viszont a háború elszigetelte az iránta bőkezű Európától. Csak a békekötés után kapta meg tiszteletdíjait az óvilági kiadóktól.

A vadonban, „ahol a természet az örökkévalóság tükrében önmagára mosolyog”, nem múltak hiába az évek. A remete-élet eredménye egy könyv, amely a Big Sur címet viseli. André Rousseau sok rokonszenvvel ír Miller új könyvéről a Figaro Littéraire április 11-i számában, azonban figyelmezteti az olvasót: hiába keresi a regényben az emberi lét mélyebb problémáinak megoldását. Miller fauni vérmérsékletének nem a szellem újabb föltámadása felel meg, ehelyett „vissza akar vezérelni bennünket a földi igazságokhoz, az ember és a természet régi összhangját szeretné helyreállítani, amit a modern életformák megrontottak”.

GRAHAM GREEN

Henry Miller, láttuk, úgyszólván hazaérkezett, amikor Párizs aszfaltjára tette lábát, Graham Green azonban igazi világjáróként kereste föl a franciák fővárosát. Miller a hirhedt tizennegyedik kerületben vett ki lakást, ahol föltűnés nélkül viselheti sapkáját és ócska tweed-felöltőjét, Green viszont a Bristolban szállt meg, amelynek XVI Lajos korabeli szalónja jótékonyan szordínózza az utcán — mindössze néhány lépés távolságban — harsogó lármát. Van azonban valami közös vonás abban, hogy e két író az egybehangolt ellentétek városában tartózkodik: mindketten a civilizáció fárasztó fejlődése elől menekülnek.

Green az Arts munkatársával beszélgetett erről, s elmondotta, hogy borzad Amerikától.

— Két-három napot ki lehet bírni New Yorkban, többet azonban nem! — kiáltott föl. — Egyetlen kis vendéglőt sem találhat abban a körongetegben, ahol egy jó könyv társaságában elköltheti

ebédjét. Ennek ellenkezőjéért szeretem Párizst... Nem érzem jól magam olyan városban, ahol a palotákkal és fényűző boltokkal mocskos sikátorok húzódnak. Párizs... Egy kevéske piszkot elnéz az ember egy történelmi nevezetességű, ódon városban, egy úban azonban...

A beszélgetés további folyamán Green azt hangoztatta, hogy Európának föltétlenül meg kell szabadulnia Amerika gyámságától. Irodalmi munkásságáról mindössze annyit mondott, hogy Havanában közreműködött *Our Man in Havana* (Havanai emberünk) című regényének megfilmesítésén, ezután pedig bejelentette, hogy most fejezett be egy zenés vígjátékot, amelynek szövegét maga Jean Anouill fordítja franciára.

MIHAIL SOLOHOV

A párizsiak érdeklődését azonban kétségtelenül egy szovjet vendég Mihail Solohov keltette föl a legnagyobb mértékben. A lapok részletes leírást közölnek „rövid, tömör kozák törzseről, görbe lovas-lábáról, napsütötte arcából kivilágító furfangos kék szeméről, dús, ősz hajáról és parasztian húsos orráról”, s kivétel nélkül rendkívül szellemesnek mondják. Szó szerint idézik Solohov megjegyzését:

— Ma jóval kevesebb ló van Párizsban, mint harminc évvel ezelőtt (ekkor járt legutóbb Franciaországban), viszont sokkal több az autó — ez az egész különbség.

— Ma valamennyi újságíró — kivéve a *Les lettres françaises* munkatársait — kihasználta az alkalmat, hogy megkérdezze a Szovjet Szövetség Legfelső Tanácsának tagját és Nikita Hruscsov személy barátját, hogyan vélekedik Paszternák *Dr. Zsivágo-járól*. A napilapok már közölték Solohov fölényes válaszát, amely szerint a meglehetősen kidolgozatlan, s igen kevésbé meggyőző regény körül csapott nagy hűhó teljesen indokolatlan volt, a Szovjet Írószövetség kellő megfontolás nélkül mondott ítéletet a könyvről.

Lassanként hasonló vélemény alakul ki nyugaton is a Nobel-díjas könyvről. Vladimir Nabokov ismert orosz emigráns író a *Daily Mail* munkatársának adott interjújában ezt mondta Paszternák könyvéről:

— Jelentéktelen könyv. Otromba, melodramatikus, szokványos vidéki írás. Csak itt-ott ütköznek ki belőle a költő hajdani nagyságának emlékei. Dr. Zsivágo meghamisítja a történelmi tényeket, lényegében nem más, mint üres szavak halmazza, közönséges vásári portéka.

A semmiesetre sem irodalmi szempontokból kiagyalt dicshimnuszok — amint várható volt — éppen azon bosszulják meg magukat, aki legkevésbé tehet róluk: az írón. A kiadó jobban járt. A *New York Times Book Review* április ötödiki száma je'enti, hogy Giangiacomo Feltrinelli milánói könyvkiadó, aki az egész világra megszerezte a Dr. Zsivágo szerzői jogát, Amerikába érkezett. Feltrinelli üzleti érdeme abban rejlik, hogy amint tudomást szerzett Paszternák új művéről, elsőként kérte el elolvasásra a kéziratot, elsőként fordította le és adta ki, továbbá abban, hogy a diplomáciai nyomás ellenére sem állt el a regény megjelentetésétől. Most pedig a nemrégiben még teljesen ismeretlen, harminc egynéhány éves fiatalember egyenrangú félként tárgyal a legnagyobb amerikai kiadókkal. Nincs ebben semmi meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy csupán az Egyesült Államok területén 809 000 példányban adták ki Paszternák regényét, s Olaszországban is 150 000 példányban kelt el. A sok vitára okot adó könyv — Feltrinelli adatai szerint — eddig összesen mintegy hárommillió példányban jelent meg.

AKÁR AKARJUK, AKÁR NEM ...

A párizsi Editions Universitaires *A XX. század tanúi* címen jól ismert sorozatában korunk legmarkánsabb alakjait szólaltatja meg, vagy munkájukat tolmácsolja. Eddig — többek között — Blaise Cendrars, de Gaulle, Picasso, Bernard Buffet és — ki tudja hogyan — Adenauer jelent meg a sorozatban. Legújabb könyve Françoise Saganról szól. Nem ok nélkül — mondja a *Les lettres françaises* április 9-i száma, mert a fiatal írónő körül, már pályafutása kezdetén, valóságos legenda kerekedett a vásári ízű lármából és a kispolgári fölháborodásból. A Françoise Sagan című könyv írója, Gerard Mourgue egyszerű irodalmi körtünetté degradálja a Kopogtat a bánat fiatal írónője körül kialakult mítoszt, és Sagant a maga helyére állítja.

— Akár akarjuk, akár nem, az atombomba itt van, beköltözött hétköznapjainkba a modern kornak ez a damokleszi kardja — írja egy helyen Gerard Mourgue. — Françoise Sagan vallja, hogy mindig érzi a halál közellétét, és ez az egyik oka annak, hogy csak a pillanatnak él. Regényeinek hősei is ennek az életszemléletnek a hitvallói. Valamennyien egy Pompéji lakosainak érzik magukat, nincs kétségük afelől, hogy eljön, elnyeli őket a nagy kataklizma, s ebben a halálvárásban az érzések csupán érzéki izgalmak.

Gerard Mourgue szembeszáll a sagani regényhősök egyoldalú értékelésével, és így folytatja:

— Ha a mai fiatalság nem ismeri el az erkölcsi szabványokat, lássuk be, hogy ez tiltakozás a társadalmi rendszer ellen, amelynek termékei a haláltáborok, az atombomba, a kínzások... Céltalan volna azt kívánni a gyermektől, hogy utánozzák szülőiket, akik megalázkodtak előttük. —

Igenám, de mi lesz ezekkel a gyerekekkel? Egyszerűen azzal töltik életüket, hogy várják az atombombát?

— Nem — adja meg a választ Mourgue. — Választani kell tudni, hogy az embernek bátorsága legyen élni és áldozatokat vállalni. Ez az, ami hiányzik a sagani nemzedék ifjaiból. Nem törekcsenek semmiféle cél felé, mert egyetlen célt sem tartanak méltónak, hogy védelmükbe vegyék. Lehet, hogy azért, mert ezek a célok meghaladják erőnket s mert félnek a vereségtől, nem mernek kockázatot vállalni. Valószínű, hogy egyáltalán föl sem merült bennük a választás lehetőségének gondolata. A céltalanság fölismerése nagyon sokat értett nekik. A jövő dönti majd el, — fejezi be Mourgue —, hogyan használják föl a szabadságukat, s miként gyógyulnak ki a világ és önmaguk iránt érzett kételyekből.

ISMÉT ÚJ IRODALMI FOLYÓIRAT

A Krónika rovat címe és céljai úgyszólván kötelezővé teszi számunkra, hogy hírt adjunk, minden újabb irodalmi folyóirat vagy lap megjelenéséről. A Horvát Népköztársaságban uralkodó kedvezőtlen kiadói körülményekben rejlik az ok, hogy talán szokatlanul is gyakran számolunk be új zágzebi lapokról.

Néhány hónappal ezelőtt bejelentettük, hogy megindult a *Književno ogledalo* (Irodalmi Tükör) című folyóirat, s most — máris — arról kell beszámolnunk, hogy az Irodalmi Tükör már nem jelenik meg, helyette a *Književna tribina* című folyóirat látott napvilágot. Szerkesztői: Meto Jovanovski, (Szkopje), Vuk

Krnjević (Sarajevo), Slavko Mihalić (Zagreb), Branko Miljković (Beograd), Ciril Zlobec (Ljubljana). Ennek a széleskörű, „szövet-ségi méretű” szerkesztőségnek megfelel a lap célja is.

Erről ír Slavko Mihalić főszerkesztő az új folyóirat vezércikében.

„A *Književna tribina* nem egy csoport vagy még ennél is kisebb egyesülés lapja. Első főladata az, hogy maga köré gyűjtse mindazokat — nemcsak a fiatalokat —, akiknek elég bátorságuk és kellő indokaik vannak ahhoz, hogy hátat fordítsanak a komfortizmusnak, az irodalmi politizálásnak, és holmi esztétikai állásfoglalás címén kialakult klikkeknek, továbbá a sznobizmusnak, kezdetlegességnek, s mindannak, ami távol áll tőlünk, sajnos azonban nem ismeretlen számunkra.”

Ezekkel a harcos elvekkkel van összhangban Duško Car Irodalom és társadalom című cikke, Slavko Mihalić Tevékeny intrikus és Čedo Prica Három lépés távolság című írása, továbbá Milivoj Slaviček Apró széljegyzetei. Mindez azonban — természetes — nem biztosítéka annak, hogy a *Književna tribina* hosszabb életű lesz, mint előde. Biztosítékot az jelent, hogy a folyóiratot a Lykos vállalat adja ki, amely néhány valóban jelentős és számottevő vállalkozással (eddig csaknem kizárólag vresköteteket jelentetett meg, s megrendezte a költőfesztiválokat) nagy sikereket aratott. Az új folyóirat is tükrözi a Lykos kitartó, úttörő szándékait, különösen a novellák mutatják ezt, amelyeket Kafka, Kurt Kusenberg, Antun Soljan, Sievir Amer és Francis Scott Fitzgerald írtak, de erre következtethetünk abból is, hogy a kiadó megkezdte a hazai és a külföldi novellairodalom antológiájának közlését.

KIS ÉS NAGY DOLGOK ERNEST HEMINGWAYRÓL

Az előző írásban említett *Književna tribina* vezércikkének egyik szakasza arra utal, hogy legfőbb ideje alaposabban megismerni önmagunkat, a magunk íróit. A vezércikk írója legfőképpen avval érvel, hogy irodalmi lapjaink egyike-másika túlméretezett helyet szentel Hemingway és más külföldi írók életrajzi adatainak, ugyanakkor saját íróink iránt alig tanusítanak érdeklődést.

A Hemingwayre vonatkozó megállapítás vitathatatlan tény, ami — részben — abból ered, hogy az Akiért a harang szól írója mindenképpen arra törekszik, hogy életét összhangba hozza írásaival. Max Eastman *Great Companions* (Nagy utitársak) című most készülő életrajzában rávilágít a hemingway-i érem másik oldalára. A *Saturday Review* április 4-i száma részletet közöl az életrajzi regényből.

Eastman, Amerika egyik jólismert kritikusa, 1937-ben szinte elárasztotta dicséréteivel Hemingway *Death in the Afternoon* (Délutáni halál) című regényét, azonban egy szemet sem lelkesedett azon, hogy a regény írója az egekig magasztalja a bikaviadorokat, és ódákat zeng az arénában megholtakról.

— Vajon miért válik oktalanná, és miért burkolja be magát ifjonti regényességbe ez az ember — kemény harcosa a nyílt szónak, akinek pompás árnyérzékei vannak — míhelyt átlépi Spanyolország határát, és leül az aréna padjára? Közhely, de igaz: Hemingway nem érzi, hogy árnyérzékei épek. Sokan közülük — gyengéd, érzékeny testalkatú csecsemők közül — akik idővel művésszé érünk, gyakran gyötörnek belső kétségek. Bizonyos körülmények azonban úgy hatottak Hemingwayra, hogy miattuk

szakadatlanul szükségét érzi, hogy acélkemény férfiasságát bizonygassa... Ez a jellemvonás elegendő volt ahhoz, hogy az angol nyelvű irodalomban egy új ízlés magvát hintse el, sőt új iskolát teremtsen — új stílust, amelynek előfutárai és bajnokai — hogy úgy mondjam — álszörzetet viselnek mellükön.

Hemingway halálosan megsértődött emiatt a megállapítás miatt, epés levelezés kezdődött az író és bírálója között, s a két hajdani jóbarát egy napon összetalálkozott közös kiadójuknál.

Hemingway kigombolta az ingét, és fölszólította Eastmant, győződjék meg róla, vajon álszörzetet visel-e a mellén, s amikor a kritikus tréfálva akarta elütni a dolgot, Hemingway fölkapta a bírálatot tartalmazó könyvet, s kihívóan a kritikus orrára ütött vele. Váratlan dolog történt erre: Eastman, akit Hemingway egyetlen ütessel leteríthetett volna, derékon kapta a boxbajnok írot, magához szorítva megakadályozta abban, hogy megüthesse, aztán pedig keresztüldobta a kiadó asztalán. Nagy zűrzavar keletkezett, összefutottak a vállalat tisztviselői és gépirónói, s Hemingwaynak nem maradt más hátra, mint hogy látszólag beletörődjék a történetekbe. Annál nagyobb volt azonban Eastman elképedése, amikor a *New York Times* következő számában elolvasta Hemingway nyilatkozatát az esetről. Az író az esemény minden mozzanatát a fejetejére állította, a verekedést holmi lökdösődéssé kisebbitette, s azt írta, hogy Eastman gyáván viselkedett, karmolt, mint egy szorult helyzetbe került nő.

„Nem akartam megütni, hiszen tíz évvel öregebb nálam..” — fejezte be Hemingway a torzképet.

A modern irodalom nagy torréadorának tehát nem volt bátorsága, hogy beismerje vereségét, inkább „irodalmi formába” öntötte az eseményt. Eastman nem felejtette el hajdani barátjának, új ellenfelének ezt a kis gyengeségét. S most, húsz évvel az összetűzés után, leleplezi Hemingwayt. A *Saturday Review*-ben közölt töredéknek ezt a címet adta: *Kis és nagy dolgok Ernest Hemingwayről.*